

5. Нарыбаев К., Джумамбаев С., Нусупова А. Инвестиции в человеческий капитал // – Алматы.: Ғылым, 2015. - 180 с.
6. Демеуова Г.Т. Анализ рынка труда в Казахстане: приоритеты и перспективы // Вестник Университета международного бизнеса. - 2013. - №3. - С.20-33.
7. Омаров Н.А. Формирование рынка труда и его влияние на занятость сельского населения // Проблемы агрорынка. - 2018. - №4. - С.41-45.
8. Заславская Т.И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе // Общественные науки и современность. - 2015. - №3-4. - С. 5-16.
9. Развитие государственной поддержки предпринимательства. Зарубежный и казахстанский опыт [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://articlekz.com/article/17845> (дата обращения 06.05.2019г)
10. Государственная поддержка МСБ в Китае [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://ekonomika.snauka.ru/2016/01/10707> (дата обращения 14.05.2019г)
11. Hamilton, Daniel S. The Transatlantic Digital Economy 2017: How and Why it Matters for the United States, Europe and the World Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, 2017.

ҒТАМР 33.336.02

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫ СЕКТОРЫ

М.А. ТУРҒАНБАЕВ

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Андатпа. Мақалада жаһандану үдерісі жағдайында мемлекеттің қаржы саласын дамыту проблемалары мемлекеттің мүдделеріне нұқсан келтірмей қарастырылады. Бұл мәселе бойынша әр түрлі пікірлерге ғылыми талдау жасалды, нақты авторлық ұсыныстар берілді. Бүгінгі таңда Қазақстан экономикасына нарықтық ортаның ішкі және сыртқы факторлары әсер етеді. Әлемдік экономикалық дағдарыс - бұл елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына белсенді әсер ететін сыртқы факторлардың бірі.

Осыған байланысты мақалада жаһандану процесі, оның заңдылықтары зерттелінген және олардың мемлекеттің қаржылық-экономикалық саясатын дамыту мен жетілдіру үшін пайдалану мақсатында объективті сипаты талданады. Әлемдік экономиканың жаһандану процесінің экономикалық егемендікке, экономикалық қауіпсіздікке және Қазақстанның ұлттық мүдделеріне төнетін негізгі қатерлері қарастырылған.

Жоғарыда аталған проблемаларды талдамалық тұрғыдан қайта қарау негізінде мемлекеттің экономикалық және қаржылық саясатын жетілдіру, экономикалық дамудың қаржылық тұтқаларының бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: жаһандану процесі, қаржы жүйесі, қаржы саясаты, қаржылық қауіпсіздік, банк секторы, интернационализациялану, интеграциялық үдерістер, мемлекеттік қарыз.

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы развития финансовой отрасли страны в условиях процесса глобализации без ущерба интересам государства. По данному вопросу был проведен научный анализ различных мнений, даны специфические авторские рекомендации. На сегодняшний день экономика Казахстана находится под влиянием внутренних и внешних факторов рыночной конъюнктуры. Мировой экономический кризис входит в состав внешних факторов, активно влияющих на социально-экономическое развитие страны.

В связи с этим, в статье анализируются объективный характер процесса глобализации с тем, чтобы исследовать его закономерности и использовать их для разработки и совершенствования финансово-экономической политики государства. Рассмотрены основные угрозы процесса глобализации мировой экономики экономическому суверенитету, экономической безопасности, национальным интересам Казахстана.

Исходя из аналитического переосмысления вышеуказанных проблем, даны рекомендации по совершенствованию экономической и финансовой политики государства, повышению конкурентоспособности финансовых рычагов развития экономики.

Ключевые слова: процесс глобализации, финансовая система, финансовая политика, финансовая безопасность, банковский сектор, интернационализация, интеграционные процессы, государственный долг.

Annotation. The article examines the problems of the country's financial industry development in the context of the globalization process without prejudice to the interests of the state. On this issue, a scientific analysis of various opinions was carried out, specific author's recommendations were given. Today the economy of Kazakhstan is influenced by internal and external factors of the market environment. The world economic crisis is one of the external factors that actively affect the socio-economic development of the country.

In this regard, the article analyzes the objective nature of the globalization process in order to investigate its laws and use them to develop and improve the financial and economic policy of the state. The main threats of the process of globalization of the world economy to economic sovereignty, economic security, and national interests of Kazakhstan are considered.

Proceeding from the analytical rethinking of the above problems, recommendations are given for improving the economic and financial policy of the state, increasing the competitiveness of financial levers for economic development.

Key words: globalization, financial system, financial policy, financial security, banking sector, internationalization, integration processes, public debt.

Кіріспе. Қазақстанның тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев қазақстандықтарға арнаған өз Жолдауында бүгінгі күні өте жылдам өзгеріп отыратын дүниеде өзекті проблемаға айналып отырған жаһандану мәселесін ерекше атап өткен болатын [1]. Қазіргі таңда Қазақстан экономикасына ішкі факторлармен қатар бізге байланысты емес сыртқы факторлар ықпал етуде. Дүние жүзілік дағдарыстар да осы факторлардың қатарында. Сондықтан Қазақстанның дамыған елдер қатарына қосылуы үшін бұл жаһандану процесінің объективті сипатын мойындап, оның заңдылықтарын зерттеп, ел экономикасына олар нұқсан келтірмейтіндей экономикалық саясатты қалыптастырып, дамыту керек.

Соңғы жылдардағы ұлттық экономиканың даму қорытындылары қазақстандық экономика мен қазіргі шаруашылық жүргізу моделі жаһандық әлемдік дағдарыс жағдайында уақыт сынына төтеп бергенін көрсетеді. Әлемдік экономиканың интернационалдану және интеграциялану процестері қарқынының артуы жағдайында, бір жағынан, ұлттық шаруашылықтардың барынша жаһандануы жүріп жатыр, бұл экономикаға мемлекеттің ықпалын азайтуға алып келуі тиіс, екінші жағынан - әлемдік шаруашылықты ұйымдастырудың жаңа нысандары пайда болуда, ал бұл мемлекеттік реттеудің жаңа жағдайларға бейімделу қажеттігін талап етеді. Соңғы екі онжылдықта экономиканы реттеудегі мемлекет рөлінің дуалистік сипаты қаржылық реттеу мысалында ерекше байқалады.

Сонымен қатар, дамыған, дамушы және әсіресе әлсіз дамыған елдердің экономикалық даму динамикасындағы барынша өсіп келе жатқан алшақтық байқалады, бұл айтарлықтай дәрежеде жаһандану процесінің туындысы болып табылады және оның даму нысандары мен әдістерін және қаржы жүйесіне әсерін неғұрлым мұқият бақылауды талап етеді.

Сондықтан Қазақстанды осы процеске толыққанды қосу үшін оңтайлы-қолайлы жағдайларды табу мақсатында экономика жаһандануының трансформациялық процесінің бірқатар аспектілерін және олардың Қазақстанның қаржы саясатына әсерін зерттеу аса өзекті болып табылады.

Негізгі бөлім: әдістер, нәтижелер, пікірталастар. ХХІ ғасырдың тоғысындағы әлемдік даму үдерістерін сипаттайтын негізгі ұғым жаһандану болды. Оның мәні адамдардың, мемлекеттердің өзара байланысын кеңейтуден тұрады, бұл планетарлық ақпараттық кеңістікті, әлемдік нарықты қалыптастыру, экологиялық проблемаларды, этносаралық және конфессияаралық қақтығыстарды интернационалдандыру процестерінде көрініс табады.

Жаһандану ұғымы адам факторына және осы ұғымның идеализацияланған түсіндірілуіне байланысты болады. Бұл жөнінде үш негізгі пікірді атап өтуге болады:

- жаһандану - бұл болашақ өркендеу мен тыныштықты, барлық елдер үшін бірыңғай ережелерді қамтамасыз ету көзі, бай және кедей елдер арасындағы алшақтықты қысқарту тәсілі (кедейлер өзгерістерге сезімтал жеке компаниялардың көмегімен экономикада өз орнын таба алады);

- екінші пікір бойынша жаһандану - қоғамдар мен экономикалардың жаппай эволюциясына, басқару нысандары мен бүкіл әлемдік тәртіптің өзгеруіне жауапты қуатты трансформациялаушы күш. Ол біртіндеп отандық және шетелдік, ішкі және сыртқы проблемалар арасындағы айырмашылықтарды жояды;

- үшінші пікір оны миф деп санайды.

Жаһандандудың нақты анықтамасын беру өте қиын, себебі мәні бойынша ұқсас ұғымдар бар немесе бір ұғым басқаларды қамтиды. Сондықтан жаһанданду анықтамасын бере отырып, біздің ойымызша, шектеу қою қажет емес. «Жаһанданду» терминін алғаш рет 1983 жылы американдық Т. Левитт "Harvard Business Review" мақаласында қолданды. Бұл ұғыммен ол трансұлттық корпорациялар өндіретін жекелеген өнімдер нарықтарын біріктіру процесін сипаттады [2].

Сонымен қатар ғылыми әдебиетте кейбір авторлар «жаһанданду» терминінің пайда болуын америкалық социолог Р. Робертсон атымен байланыстырады, ол 1985 жылы «жаһанданду» ұғымына түсінік берді. Ал 1992 жылы кітапта өз тұжырымдамасының негіздерін баяндады.

Экономикалық ғылым өзінің күш-жігерін бес бағытты зерттеуге жұмсады:

- қаржылық жаһанданду;
- жаһандық трансұлттық корпорациялардың (ТҰК) қалыптасып, нығаюы;
- экономиканың аймақтануы;
- әлемдік сауданың қарқынды дамуы және конвергенция үрдістері.

Зерттеушілер көбіне жаһандандудың (немесе экономикалық жаһандандудың) экономикалық құраушысына екпін жасайды, өйткені бүгінгі күні елдер арасындағы байланыс экономикада өте тығыз, өзара тәуелділік - қатаң, ал көпжақты үйлестіруге қажеттілік аса маңызды болып отыр.

Осыған байланысты әлемдік экономиканың «интернационализациялануы» мен «жаһандандуы» ұғымдары арасындағы айырмашылықтарды атап өтеді. Бірінші жағдайда әңгіме ұлттық мемлекеттің негізгі рөлі мен ұлттық экономикалардың салыстырмалы дербестігін сақтай отырып, экономикалық интеграция ықпалымен жекелеген ұлттық экономикалардың өзара тәуелділігін күшейту туралы болып отыр. Ал жаһанданду ұлттық экономиканың бірыңғай әлемдік экономикалық жүйенің, яғни жаһанданған экономиканың бір бөлігіне айналуына алып келеді.

Бұл мынаны білдіреді:

1) ұлттық экономикалық субъектілер қызметі ұлттық-мемлекеттік бірлестіктер шеңберінен шығады;

2) жаһандық деңгейге «жеке» экономикалық проблемалар көтеріледі - жекелеген елдердегі экономикалық ахуал мен процестердің дамуы басқа мемлекеттерге әсер етеді;

3) әлемдік экономикалық жүйе тұрақтылығының шарты ретінде түрлі мемлекеттердің ұлттық экономикалық саясатын жалпы әлемдік үйлестіру өзекті болады.

Жоғарыда айтылғандардан жаһандану өте күрделі, көпаспектілі, қарқынды дамып келе жатқан құбылыс екені түсінікті болады. Жаһандану үдерістерін зерттейтін ғылыми бағыт ретінде глобалистика аса маңызды мәнге ие болады.

Экономиканың жаһандануы - ғылыми-техникалық прогресс пен трансұлттық агенттер қызметінің кеңеюімен негізделген елдердің экономикалық, әлеуметтік-мәдени, ғылыми-техникалық, саяси-құқықтық және адамгершілік-эстетикалық өзара байланысын күшейтудің қайтымсыз эволюциялық процесі [3].

Жаһанданудың қауіп-қатерлері:

- мемлекеттік институттардың, ең алдымен бақылау және фискалдық, реттеуші ықпалының әлсіреуі жағдайында экономиканың көлеңкелі секторы артады;

- ашық экономикалық шекаралар жағдайында индустриялық дамушы елдерде тауарлар мен қызметтерді ұлттық өндірушілер сыртқы және ішкі нарықта бәсекелестікке төтеп бере алмайды;

- шетел инвестицияларының аса жоғары көлемі жағдайында ұлттық экономика инвестициялаушы елдің саяси және экономикалық шешімдеріне тәуелді болады;

- әлемдік қаржы-экономикалық жүйеде тұрақсыздық өседі: материалдық өндіріске қызмет көрсетумен байланысты емес және тек алыпсатарлық сипатқа ие қаржы ағымдары көлемінің өсуі байқалады, белгілі компаниялардың капиталдануы олардың нақты құнымен жиі сәйкес келмейді;

- халық табысының жіктелінуі нәтижесінде әлеуметтік-экономикалық тұрақсыздық, терроризм, экстремизм қатері күшейе түседі.

Жаһандану экономикалық егемендікке, экономикалық қауіпсіздікке және мемлекеттің ұлттық мүдделеріне қауіп төндіреді, демек, оған жауап ретінде кешенді шаралар жүйесін қамтамасыз ету қажет. Экономика жаһандануының қауіп-қатерін бейтараптандыру жүйесіне деген қажеттілік мемлекеттің өзінде де, халықаралық ұйымдардың үйлестірілген іс-әрекеттерінен көрінетін мемлекетаралық қатынастар деңгейінде де сезіледі.

Қазақстан социалистік жүйе мен жоспарлы экономиканың күйреуімен, нарықтық экономиканың қалыптасуымен байланысты ірі өзгерістерді бастан кешіріп, нарықтық экономикасы бар ел болып, жас мемлекет ретіндегі өзінің алғашқы жылдарын дамуда өткізді.

Сонымен қатар Қазақстанның қаржы саласында экономикадағы инфляциялық процестердің күшеюіне, банк секторының сыртқы борышының өсуіне, теңге бағамына байланысты елеулі проблемалар сақталуда.

Аталған проблемаларды шешу, ең алдымен, республиканың қаржы жүйесін дамытудың нормативтік-құқықтық базасын жетілдіру, үкіметтің тиісті ақша-кредит, бюджет

саясатын жүргізуі, экономиканың барлық салаларында еңбек өнімділігін және өнеркәсіп өнімінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жөнінде шаралар қабылдау арқылы мүмкін болады.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандар келесі ұсыныстарды жасауға мүмкіндік береді:

- ұлттық экономиканың қаржы жүйесіне кері әсерін болдырмау мақсатында жаһандану үдерістерін зерделеуде теориялық-әдістемелік зерттеулерді тереңдету;

- елдің әлемдік экономикалық рейтингте алға жылжуына ықпал ететін отандық ғылыми базалық теорияларын әзірлеу мақсатында бәсекеге қабілеттіліктің өсуінің шетелдік теориялық тұжырымдамаларын тиянақты зерделеу талап етіледі;

- елдің қаржы саясатының даму деңгейі мен серпінін бағалау үшін оны қалыптастырудың барлық негізгі деңгейлерінде қажетті ақпараттық жағдайлар жасау;

- жаһандану жағдайында бәсекеге қабілетті экономиканы қамтамасыз ету үшін қаржы жүйесін жетілдіру шараларын қалыптастыру жөніндегі жұмысты жалғастыру.

Әсері қаржы секторынан басқа да салаларды қамтып отырған жаһандық экономикалық тұрақсыздық жағдайында дамыған және дамушы мемлекеттердің отандық қаржы жүйелеріне қолдау көрсету жөніндегі күш-жігері ерекше орын алады.

Қалыптасқан жағдай көптеген елдердің үкіметтеріне өздерінің қаржы жүйелерінің құрылымына жаңаша қарауға, оларды реформалау қажеттілігін түсінуге және салыстырмалы қысқа мерзімде тиісті өзгерістерді жүзеге асыруға бірегей мүмкіндік береді.

Қаржы институттарының сенімділігін және қаржы ағындарының транспаренттілігін арттыруға мүмкіндік беретін негізгі өзгерістер бірінші кезекте қаржы ұйымдарының қызметін реттеу, қадағалау және мониторингілеу саласында жүзеге асырылуы тиіс. Сондай-ақ қаржы жүйесін заңға қарсы мақсаттарда пайдаланудың үздіксіз жетілдіріліп келе жатқан практикасына қарсы күрес жөніндегі шараларға ерекше назар аударған жөн.

Қазақстанның қаржы секторы жүйелік сипаты бар факторлардың әсерімен қалыптасып, жұмыс істейді. Әр түрлі факторлардың жиынтық әсері қаржы секторы институттары қызметінің тәжірибесі пысықталатын және бекітілетін ортаны құрады, яғни қаржы секторының экономиканың нақты секторына ықпалының бағыты мен дәрежесін және оның бәсекеге қабілеттілігін анықтайды [4].

Осыған байланысты қаржы институттары қызметінің практикасын қалыптастыруға ұзақ мерзімді әсер ететін жүйе құраушы факторларды жетілдіру мемлекеттік саясаттың басымдығы болуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстанның тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 5 қазандағы Қазақстан халқына Жолдауы. - [Ресми сайт]: <http://www.akorda.kz>
2. Коллонтай В.М. Эволюция западных концепций глобализации // МЭиМО. – 2009. - № 1.
3. Сагинтаева С.С. Дүние жүзілік валюта-қаржы жүйесі жаңғыруының экономикалық тұжырымдамасы. - Астана: ЖШС «ЦСЭП Консалтинг». - 2009.
4. Абдрахманова Б. Қаржы нарығының инфрақұрылымы // «Саясат». - 2010. - № 3.
5. Постфордизм: концепции, институты, практики / под ред. М. С. Ильченко, В. С. Мартыанова. — М.: Политическая энциклопедия, 2015.
6. Андропова Н.Э. Проблемы участия Российской Федерации в формировании новой финансовой архитектуры в условиях финансовой глобализации // Перестройка мировой финансовой структур: место и роль России. - М: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2016.
7. Пфаненштиль И.А. Современные процессы глобализации и геополитические последствия: социально-философское осмысление. Монография. - Красноярск: СФУ, 2013.
8. Гапоненко В.С., Лактионов В.И. Национальная безопасность как объект системного анализа // Информационный сборник по зарубежным странам и армиям. - М.: ГШ ВС РФ, 2010. - №1(134). - С. 13-26.
9. 36. Pashigan P. On the Control of Crime and Bribery // Journal of Legal Studies. Vol. 5, 2018.
10. Глинкина С., Клейнер Г. «Высветление» экономики и укрепление национальной безопасности России // Российский экономический журнал, № 5-6, 2016.
11. Мерер-Функ А. Нелегальная занятость и ее последствия для социальных систем и рынка труда Германии // Проблемы теории и практики управления, № 4, 2018 // www.ptpu.ru.
12. Тимофеев Л. Теневая экономика и налоговые потери в сельском хозяйстве: (О некоторых аспектах экономического поведения российских сельских жителей) // Вопросы экономики, № 2, 2016.
13. Султанов Т. Взаимосвязь между инфляцией, неплатежами, теневой экономикой и их влияние на динамику производства // Евразийское сообщество, № 1, 2015.
14. 38. Enste D. Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. // Journal of Economic Literature. Vol. 38, № 1. 2017. – P. 85-134.
15. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы. // <http://adilet.zan.kz>